Blauwverven en -drukken

AMBACHT HERLEEFT IN OST-FRIESLAND

Door het gebruik van moderne productiemethoden gaat ambachtelijke kennis vaak jammerlijk verloren. Mirja Wark ontmoette in Ost-Friesland echter een man die veel waarde hecht aan de traditionele manier van het historische blauwverven en -drukken. In de werkplaats van Georg Stark aan de Kattrepel in Jever worden verloren gewaande technieken weer nieuw leven in geblazen.

Iemand bont en blauw slaan:
iemand erg slaan.

Een blauwkous:
spottend voor een geleerde vrouw.

Een bedrukte zijden sjaal is aan de kroon bevestigd boven de blauwkuip.

De sjaal komt net uit het bad en is nog groen van kleur.

Nog een minuut later is de stof helemaal donkerblauw verkleurd en het motief in drukpap is niet meer te zien. Wassen verwijdert de drukpap en dan komt het motief in wit op een blauwe ondergrond tevoorschijn.

In de hoek van de werkplaats staat een drie meter diep vat met een doorsnee van ongeveer één meter, deels in de grond verzonken. Er zit een donkere vloeistof in, met daarop violette bellen in een laagje dat metaalachtig glanst. Boven het vat hangt aan een zogenaamde kroon een lap stof waarop groenige patronen zijn te zien. De kroon bestaat uit een metalen ring met haken waartussen de lap zigzag is opgespannen. Onder aan de stof hangen loden bolletjes. Met een lier laat een man deze kroon langzaam zakken totdat de witte doek de donkere vloeistof raakt. Langzaam verdwijnt het geheel onder het oppervlak. Enkele minuten later draait de man de lier in tegengestelde richting en rijst de kroon omhoog. Het eerst zo witte doek is nu geel. Terwijl de vloeistof uit het doek druipt, wordt de kleur zienderogen groener en dan zelfs blauw. Dit wondertje geschiedt dagelijks in de werkplaats van Georg Stark aan de Kattrepel in Jever, Ost-Friesland.

Blau reden:
liegen.

Oude traditie

Georg Stark is blauwdrukker van beroep. Het blauwverven met indigo is tegenwoordig zijn dagelijkse arbeid. Dat is niet altijd zo geweest. Ooit studeerde hij geschiedenis en werkte in de fijnmetaal. Op een bepaald moment kwam hij in contact met de oude techniek van het blauwdrukken. Het fascineerde hem zo grenzeloos dat hij een zeer gedegen onderzoek begon. Anders dan de naam doet vermoeden gaat het bij blauwdrukken om het bedrukken van stoffen met reserveringspasta. Na het aanbrengen van de pap worden de stoffen blauw geverfd. Na het uitwassen van de pap blijven de motieven in wit op een blauwe achtergrond zichtbaar.
In Jever was de laatste van de drie blauwdrukwerkplaatsen al in het begin van de 20ste eeuw verdwenen. Georg besloot de oude tradi-

t een kwast bestrijkt Stark het stempelkussen met drukpap.

Het houten stempel wordt op het stempelkussen gedrukt om pap op te nemen.

Op de druktafel is een klein stukje stof afgerold. Stark drukt het stempel op de stof en klopt met de steel van een zware houten hamer op het stempel.

Hij tilt het stempel van de stof af en de afdruk in lichtgroene drukpap op de stof is duidelijk zichtbaar.

tie weer nieuw leven in te blazen. Hij vond een pakhuis uit 1822 aan het oude Kattrepel straatje en vestigde daar in 1985 zijn werkplaats. De klassieke blauwdrukstoffen die hij sindsdien maakt, hebben kleine witte patroontjes op een blauwe achtergrond. De stoffen worden net zo gemaakt als honderden jaren geleden; met reserveringsdruk en kuipverving in het indigobad. De grootste aanpassing aan de moderne tijd is een hi-tech filtersysteem dat de zware metalen uit het afvalwater filtert en er voor zorgt dat het milieu niet wordt belast.

Biedermeier

Het pakhuis aan het kleine straatje is werkplaats, winkel en museum ineen. Vóór in het pakhuis is de winkel met daarin ook een vitrine met historische voorwerpen en platen. Achterin is de open werkplaats waar de bezoeker het hele proces kan volgen. In de winkel zijn blauwdrukken te vinden op katoenen batist, linnen, hennep, katoen, zijde en zijden fluweel. Ze zijn verwerkt tot tafellinnen, decoratiestoffen, meubelbekleding, meterwaren, kussenovertrekken, wandkleden en sjaals. Aan het kledingrek hangen jasjes, broeken en rokken maar ook altijd een paar Biedermeier jurken met ruime mouwen, ronde hals en een wijde, aangerimpelde rok tot over de knieën. Een gespecialiseerde werkplaats zoals deze kan vanzelfsprekend ook altijd blauwdrukken in opdracht leveren.

IL en a vu de bleus:
hij heeft heel wat meegemaakt.

Het leuke van een bezoek aan de werkplaats is Stark gade te slaan. Terwijl hij geconcentreerd werkt, vertelt hij verhaal na verhaal over het blauwdrukken. Hij is een purist die het liefst werkt volgens de traditionele methoden en al snel blijkt dat hij een heel gevarieerde en uitgebreide kennis over het vak heeft. Zo deed hij studie naar de herkomst van het gezegde 'een blauwe maandag' en onderzocht een aantal bijzondere blauwdruktechnieken. Het lijkt niet verwonderlijk dat hij tien tot elf uur per dag aan het werk is met zijn vak en een blauwe maandag kent hij niet, slechts de zondag is vrij.

Geschiedenis

De kennis van het blauwverven met indigo en van het blauwdrukken met reserveringspap en stempels kwam via de handel met India naar West-Europa. Toen gebruikte men hier nog voornamelijk wede (*Isatis tinctoria*) om blauw te verven. De productie van de verfstof uit indigo en uit wede en het verven ermee is niet zo anders. Het verschil zit hem in de kwaliteit. Indigo heeft 40 tot 60 procent meer verfstof per gewicht. De lichtechtheid is beter en indigo is milder voor de vezels. Indigo geeft een puur blauwe kleur aan de stof. Met wede geverfde stof is te herkennen aan de typische groene gloed die veroorzaakt wordt door de flavin verfstoffen die in wede zitten. Puur blauw zag men liever. Geen wonder dat deze verfstof snel populair werd en de wede verdrong.

Een blauwtje lopen:
door een meisje worden afgewezen.

Naast verfstoffen voerde de handelsmaatschappij ook bedrukte katoenen stoffen in. Daaronder de indirect bedrukte stoffen die eerst met een reserveringspasta waren bedrukt en daarna geverfd. In Europa kende men in die tijd alleen stoffen die bedrukt waren met houten stempels gedoopt in verfstoffen op oliebasis. Het geheim van het drukken met reserveringspasta werd gauw ontrafeld. Er was namelijk grote vraag naar de stoffen met fijnere motieven die hiermee gemaakt konden worden. Productie kwam snel op gang. De stempels voor de oliedruktechniek werden veranderd door voor het drukken met drukpap (reserveringspasta) messing pennetjes en strips toe te voegen.

Kapitaal

De concurrentiepositie van een blauwdrukker werd bepaald door zijn stempels. Er zijn blauwdrukkers die zich hebben toegelegd op het afbeelden van voorstellingen met religieuze of wereldlijke thema's. Stark bezit zo'n stempel waarop een jonkheer en jonkvrouw met een vos en een kat met de tekst van een lied staan afgebeeld. De afdruk hangt in de werkplaats. Het gros van de stempels was echter bestemd voor het vullen van meterwaren. Hierbij speelt het modieuze aspect een grote rol bij de keuze van de motieven. In het midden van de 19e eeuw had een hand-blauwdrukkerij wel vijfhonderd tot duizend stempels. Dat waren voornamelijk stempels voor rapportdrukken waarmee een groot oppervlak gevuld kon worden. Het resterende deel waren rand- en hoekstempels. Een stempel laten maken was duur. Dertig Thaler (Maria Theresia) was een gemiddelde prijs in die tijd. Een stempelvoorraad breidde zich langzaam en met de mode uit. Zoonlief erfde de stempels van vader en bevriende blauwdrukkers ruilden vast ook wel eens een stempel.

Een blauwe maandag:
een korte tijd.

Vanaf 1660 zijn er Europese blauwdrukken bewaard gebleven. De oudste blauwdrukken hebben grote exotische motieven zoals granaatappelen en pauwenveren of lotusbloemen. Misschien waren sommige van deze stempels zelfs uit de Oriënt aangevoerd. Na 1800 raken fijnere en bescheidener motieven zoals bloemetjes en sierlijke streeppatronen in zwang. In het begin van de 20e eeuw is er nog een kleine opleving in de blauwdruk met Art-Decomotieven. Echter met het verdwijnen van de streekdracht nam ook de vraag naar blauwdruk af.

Iets blauw laten:
iets laten zoals het is.

Schaduwdruk

Stark laat geen mogelijkheid voorbijgaan om zijn vakmanschap te vergroten en zijn kennis te verdiepen. Er is altijd wel een raadsel dat hem uitdaagt. Een leermeester vond hij nooit. Met zelfstudie is hij zover gekomen als hij nu is. Hij reisde naar Zwitserland, Frankrijk, Hongarije en Noorwegen op zoek naar informatie. Op antiek- en rommelmarkten zocht hij naar stempels. Stark heeft 480 bruikbare stempels in zijn collectie. Door zijn zoektochten kwam hij op het spoor van enkele bijzondere blauwdruktechnieken. Tijdens zijn speurwerk had Stark al vele malen stoffen gezien die meerdere kleuren hadden. Naast wit en donkerblauw waren er ook vlekjes lichtblauw in een motief. Hij vond ook groepjes stempels die met elkaar één motief vormden. Bij het gewone blauwdruk wordt slechts met één stempel een motief in reserveringspap op de stof gedrukt. Bij de *Passer-Drucke II* zijn er meerdere stempels en drukgangen nodig.

IL n'y voit que du bleu:
hij merkt niets.

De bekendste stof die op deze manier gemaakt wordt is de schaduwdruk. Bij deze stoffen zijn er verschillende tinten blauw in het motief aanwezig. Schaduwdruk is slechts mogelijk met de authentieke indigo verfbaden. Met de nieuwe chemische indantreenverven is de stof na één verfbad al op kleur. Het voor indigo specifieke verven met verscheidene trekken maakt het schaduwverven mogelijk. Bij de eerste drukgang dekt het basisstempel de delen van het motief af die wit blijven. De stof wordt kort aangeverfd tot hij lichtblauw is. Op de lichtblauwe stof worden bij de tweede drukgang met een volgend stempel de gedeeltes afgedekt die lichtblauw moeten blijven. Dat is een secuur werkje want de stempels moeten precies passen tussen de reeds aangebrachte stempels. Na een tweede maal verven en het verwijderen van de drukpap is het resultaat een stof met een motief in wit en lichtblauw op een donkerblauwe ondergrond. Er zijn sets stempels bekend voor wel zeven drukgangen.

Geheim

Vroeger waren schaduwdrukken veel gevraagd. Door het vele werk waren ze duur en gaven ze status. Tegenwoordig zijn ze juist doordat ze zo arbeidsintensief zijn zeldzaam. Veel stempelsets voor schaduwdruk gaan verloren doordat delen uit de set verdwijnen. Het stempel met het mooiste patroon wordt bewaard en de rest komt vaak in de open haard terecht. Stark is de trotse bezitter van 14 stempelsets (Spiele) voor randen en vlakvulling. Soms heeft hij een paar bij elkaar passende stempels op heel verschillende locaties gevonden. De nummers op de achterkant en de pasvorm waren dan het enige bewijs dat ze bij elkaar hoorden.

Blau anlaufen lassen:
iemand iets wijs maken.

Een set van vier stempels voor schaduwdruk.

Een hoekje van de winkel.

Stark voor zijn werkplaats.

Ook de geïllumineerde blauwdruk heeft meerdere drukgangen. Bijzonder bij deze stoffen zijn de kleuren geel en groen op een donkerblauwe achtergrond. Het lijkt alsof er met een gele drukpap is gewerkt in twee drukgangen maar dat is niet zo. Het blijkt een chemische truc te zijn die rond 1780 in zwang kwam. Het heeft Stark twee jaar studeren gekost om achter het geheim van deze kleurendruk te komen. Samen met een chemicus onderzocht hij onder de microscoop de stoffen op zoek naar indicaties voor de ingrediënten van de drukpap. Hij heeft de techniek opnieuw uitgevonden zoals te zien aan de werkstukken in de winkel. Het geheim prijsgeven doet hij echter niet zomaar. Een strohalm naar de oplossing van het raadsel reikt hij wel aan: 'Ga zelf maar eens aan het experimenteren met *Aerugo*, *blauwe Galitzenstein* en *Soda Vitrioiata*.'

Blauwdruk Im Kattrepel • Georg Stark • 26441 Jever, Duitsland Tel/fax 00 49 4461 71388 • webmaster@blaudruckerei.de • www.blaudruckerei.de

Geïllumineerde blauwdruk wordt ook met meerdere drukgangen gemaakt. De chemische truc uit de 18de eeuw zorgt voor het geel en groen.

Schaduwdruk waarbij de stof tweemaal bedrukt is met pap. Eenmaal op de witte stof en eenmaal op de lichtblauw geverfde stof.

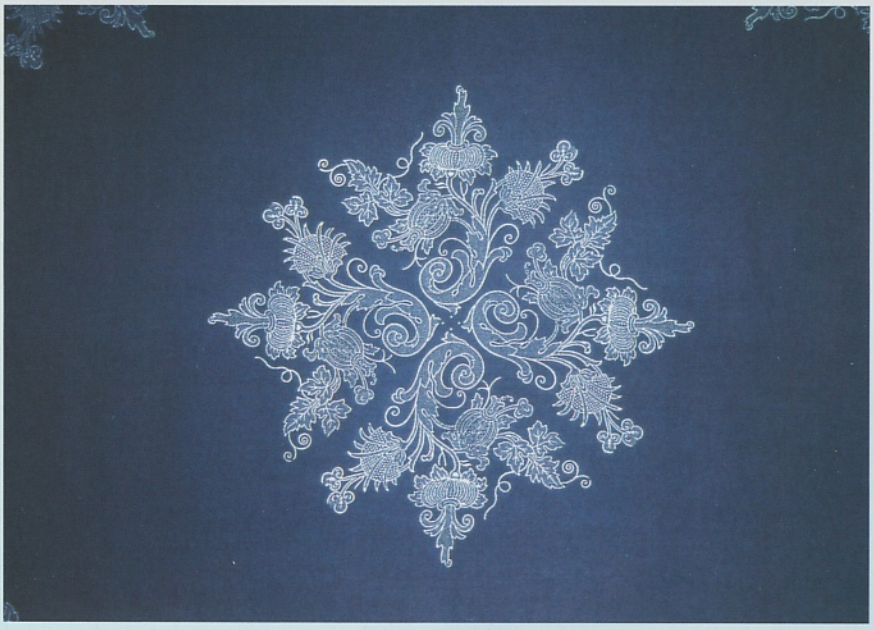

Middenmotief op een vierkant tafelkleed opgebouwd door een hoekstempel vier maal af te drukken.